

ילדר מישקור?

האחות התבטאה בהתנהגות פרועה מן ה- רגיל. התנהגות זו הביאה את האם לפתח תיאוריה "תורשתית", דהיינו: שאפרים מת- נהג בדומה לאביו.

תיאוריה זו עורה לאשה להעביר את התרעומת שהיא חשה כלפי בעלה אל אפרים וממילא לשחרר את בעלה ממתען זה. למן הרגע בו נעשה אפרים לבעיה המרכזית במשפחה, השתפרו יחסי ההורים להפליא.

מצד שני ראתה האם את אחותו הצעירה של אפרים כחלק נוסף של עצמה, והאחות התפתחה ללא קשרים מיוחדים. עד מהרה החלו ההורים להציג אותה כדוגמה בפני אפרים.

הוא גדל חשוף לרוח פריצים ריגשית ש- הצטרפה מיחס דורעני של אמו, ניתוק ונסיגה מצד אביו וצל אחותו, המתחרה ה- מצליחה. לאור תמונה זו, לא קשה להבין את תופעת השקר, הבלתי נחוץ של אפרים, המספר בבית כי בבית-הספר הריהו בגדר אישיות רצויה.

ברור שהתקפה פורמלית על עצם העובדה שאפרים שיקר לא תהווה מעשה חינוכי. ה- מסקנה החינוכית חייבת להיות אחרת. יש לנסות ולשנות את מצבו בבית ולהתעלם מהעובדה הטכנית של השקר. יש ליצור אצלו את התחושה שהוא רצוי וטוב במידה מספקת אף אם לא נבחר לועד הכיתה.

★ ★ ★

נחיתות בת הדיפלומאט

דוגמה אחרת המאיינת שקר ילדותי: עליוה היא בת של דיפלומאט זר. היא לומדת בכיתה ג' באחד מבתי-הספר הנוצ- ריים בארץ. לבנות כיתה היא מספרת ש- היא ומשפחתה מתגוררים בבית בן 12 חד- רים, אשר בגינתו מצויה בריכת שחיה. כן סיפרה לחברותיה שהיא עצמה דוברת ארבע שפות.

אף אם המציאות שונה מן הסיפורים, הרי בכל זאת ביתה של עליוה הוא גדול ומ- רוח. יש להם שתי מכוניות, והאב הוא גבר נאה ומצליח שכל בת צריכה היתה ל- התגאות בו. האם היא אשה תרבותית ונאה, המחנכת את עליוה ברוח חופשית ונבונה. ובכך, מה גורם לעליוה לשקר?

ילדים זקוקים למאמץ רב כדי להסתגל בצורה תקינה לחברת ילדים אחרים בכיתה. הם נאבקים על מקומם ונמצאים בתחרות בלתי פוסקת עם בני גילם. הסכנה בתקופה זו, של השנים הראשונות בבית-הספר, היא בתחושת הנחיתות, הנובעת מההשחאה ש- הילד משווה את עצמו לבני גילו, בתחרות על רכישת כלים חדשים — כלי המבוגר. בשלב זה הילד הוא יצור תחרותי מובהק, המבחין בהשיגים לא תוך בדיקת יכולת יצירה, אלא תוך השוואה עם תוצרתם של אחרים.

זהו מצב הרה סכנות ומביא ילדים רבים לתחושת כשלון ותוסר-אונים, המובילה ל- נסיגה של צורות ההתנהגות לשלב התפת- חותי קודם. גם אם הילד מצליח להשיג את מטרותיו, כלומר להתגבר על אחרים בהשגת מטרות חדשות, אין תופעה זו משמחת אותו, משום שתוך כדי התחרות אבדה א- מטר הרה מערכת המקורי. כך אפשר למצוא הרבה תלמידים טובים, הצוברים ידיעות מבלי שהיו מסוגלים לקבוע יחס כלשהו כלפיהן. מצב זה מוביל לקראת לימוד לשם יצירת מצמד חברתי, במקום לימוד לשם ידיעה.

עליוה הועברה מדי שנה, עקב מקצועו המיוחד של אביה הדיפלומאט, לא רק מבית- ספר אחד לשני, אלא אף מארץ לארץ, מצבע צור אחד לשני ומשפה לשפה. אין פלא ש- היא התקשתה בלימודים ובקשה טכניקה מיוחדת לשם הפיכת מקומה בחברה.

היא חשה בכל שנה מחוש את תחושת הנחיתות בגלל השונה והמיוחד שבה ומנסה תוך התרברבות להקטין את הפער שהיא חשה ביחס לשאר הילדים.

היא איננה שקרנית פאתולוגית, כפי ש- התבטאה אמה, אלא ילדה מסכנה, המבודדת מסביבתה ומנסה בכל כוחותיה שלא לחוש את הסבל הכרוך בכך. למעשה, נעוצה צרתה בקארירה של אביה, המקשה על הסתגלותה החקיקה לחברה ב- תקופת החיים הפלאסטית ביותר. אם עליוה תותקף על שקריה, יעמיק הדבר את רגש הנחיתות שלה ויביא אותה לחיפוש אחר פיצוי נוסף, שקרוב לוודאי יתבטא בצורת שקר נוסף.

היא מעולם לא הבחינה בכך, שעצם הלחץ הבלתי פוסק שהיא מפעילה על בעלה הג- ביר בו ללא ספק את הצורך להינתק ממנה ולמצוא מנוחה בקשרים פחות משעבדים. מה שלא השיגה האשה מבעלה בעזרת הלחץ, החלה להשיג תוך פיתוח מחלות כרוניות. כך הצליחה, איכשהו, לנתק אותו מסביבתו.

אפרים, הלומד בכיתה ב', חזר הביתה וסיפר כי נבחר לועד הכיתה. האמת היא שלא זו בלבד שלא נבחר, אלא אף לא היה מועמד כלל. נשאלת השאלה: מדוע דוקא אפרים, מתוך 40 התלמידים שבכיתה, היה צריך לספר להוריו שנבחר לועד הכיתה? הדבר יוברר, אם נתבונן במצב בביתו.

עקרון חברתי, העקרון של "אני בסדר". ההתנגשות, שעד כה היתה חיצונית, עוברת לתוכו פנימה ומתרחשת בין עצמו הראשוני לבין עצמו החברתי.

עד כה לא נזקק הילד לשקר, מאחר שלא חי במערכת ערכים של רציו ומותר. כשהיה נתקל באיסור, הרי לא ראה אותו כשייך לו: לא היה זה צו פנימי, אלא צו חיצוני כפוי. הוא לחם על הדברים שחשק בהם עם כל גורמי האיסור החיצוניים, גילה את רצונותיו ולא הבחין שהם אסורים.

אחרי שהילד, תוך הודעות טוטאליות עם גושא המסורת, מפנים לתוכו עקרונות מוס- ריים בסיסיים, יוצרת בו הפנמה זו מערכת חדשה, המכונה "האני העליון". כל דרישה, רצון או צורך המתעוררים בו, חייבים לע- בור לא רק דרך המסגרת של בדיקת המצי- אות ("האני") המאשרת שאסור לו לספס על עץ משום שהוא עלול ליפול ולהפגע, אלא אף דרך מסגרת שניה של בדיקה מוס- רית ("האני העליון") האומרת כי אסור לקחת את הכדור משום היותו שייך לאחר. כך קורה שהתהוות "האני העליון" מע- בירה את נקודת התורפה של הקיום מן ה- מאבק החיצוני למאבק פנימי בין כוחות מנוגדים — בין הרציה או הצורך לבין הקביעות המוסריות שנוצרו בו.

★ ★ ★

השקר המבוגר

הרדת הקיום שהתבטאה עד כה אצל הילד, זוכה עתה לבעל-ברית רב כוח — תחושת האשמה. תחושת האשמה נוצרת בין אם הרצון ביטא את עצמו כמעשה וקופח משום כך על-ידי גורמים מבחוץ, ובין אם לא ביטא את עצמו במעשים וקופח על-ידי "האני העליון". עצם הרצון האסור לפי מושגי "האני העליון", דיו ליצור באישיות תחושה קודרת של אשמה.

אולם יש לזכור כי התפתחות "האני העליון" המבוגר היא תהליך ולא אירוע חד- פעמי, על כן גם בתקופת החינוך וגם ב- תקופות מאוחרות יותר יפנה הילד לסרר- גין ל"האני העליון" שלו ולנושאי המסורת מחוץ לו, כדי לבדוק אם רצונותיו עולים בקנה אחד עם דרישות האסור והמותר. לעיתים תכבוא פניה זו בצורה בקשה להיתר, על אף ההבחנה הפנימית הקובעת שהדבר אסור. פניה זו אפשרית, כיוון ש- רוב ההורים והמחנכים מנסים לשמור על זכותם הבלעדית לקבוע את תחומי האסור והמותר לגבי הילד. בצורה זו הם מחלישים את "האני העליון" שלו ומאפשרים לו ה- חמקות מוסרית מסוימת, כשהם מרשים דבר העומד בניגוד להבחנה הפנימית שלו. מצב זה גורם לילד ליצור טכניקה הגנה חדשה. די לו עתה להגליח ולשכנע את הסמכות החיצונית שמותר לו לעשות או לרצות דבר מסוים, למרות שלא הצליח לשכנע בכך את הסמכות הפנימית שלו. בצורה זו הוא מוצא דרך להתחמק מהתחושה הקודרת של האשמה.

כדי להצליח בטכניקה זו, כלומר לשכנע את הסמכות החיצונית בעוד הסמכות הפני- מית נשארת בלתי משוכנעת, יש לשנות את העובדות, כלומר: לשקר. השקר מופיע, אי- פוא יחד עם תחושת אשמה כגורם מרגיע, המחליש את הסבל הפנימי. השקר דרוש לילד לשכנע את הסמכות החיצונית, כדי שו- תשכנע את הסמכות הפנימית.

מבחינה חינוכית יש לראות בשקר סימן להתפתחות "האני העליון" ופעמון אזהרה המודיע על סכנה של סבל נברוטי.

אולם אין לראות בשקר מטרה חינוכית. כשהמחנכים מצליחים לעזור לאישיות ה- ילד, הנאבקת עם "האני העליון", שלה יורד הצורך בשקר עד למינימום. הילד במקרה כזה לא זו בלבד שהוא מפסיק ל- שקר ללא צורך, אלא אף לומד לשקר כמבו- גר: תוך יסות עצמי מוסרי, של הצריך העלמה והגתיו לגלות.

★ ★ ★

הבו — שעיר לעזאזל

דוגמה אופיינית, שיש בה כדי להב- היר את סימפטומטיות השקר הילדותי:

למרות שכיום אין עוד עוררין על כך שהפסיכולוגיה והחינוך הם שני מדעים הצועדים זה בצד זה, כשהאב הבכור, החינוך, נתמך על-ידי האב הצעיר — קיים פער גדול בין הישגו הפסיכולוגיה המודרנית לבין שיטות החינוך המקובלות. פער חשוב, שנועד לגשר על פניו פער זה, הופיע בימים האחרונים בישראל בהוצאת "זרעאל". הספר "ילדות ומאבקי הנעורים", פרי עטו של הפסיכולוג הישראלי ד"ר דויד רוזי, אינו ספר מדעי טהור, אלא נושא אופי אינפורמטיבי פופולרי ומטרתו, כדברי המחבר, "לעורר מחשבה וזיכוח לגבי דרכי החינוך המקובלות". שמו של ד"ר דויד רוזי מוכר לקוראי "העולם הזה" משורה של הארות על רקען הפסיכולוגי של תופעות חברתיות ואישיות שהתפרסמו על דפי העתון. ספרו של פסיכולוג זה, יליד מוסקבה, בוגר אוניברסיטות וילנה, ירושלים וכולוניה, זמי שהיה אחרי מלחמת העולם השנייה פסיר כולו בשדות אונ"א (המוסד הבינלאומי לפליטים) באיטליה, מבוסס על קובץ הרצאותיו בפסיכולוגיה, שנשא בפני תלמידיו קודם למורים. אולם באותה מידה שיש בו עניין מקצועי למחנכים, הוא מהווה ספר יסוד מרתק ומרחיב אופקים להורים, בתארו את התפתחות האישיות לפי התיאוריות המקובלות כיום בפסיכולוגיה המודרנית, תוך פירוטי יתר של הבעיות החינוכיות המתעוררות בכל תקופה ותקופה. סקירה זו מבוססת על פרק אחד של הספר, העוסק בענייה שהורים רבים נאלצים להתמודד עמה, אך לא תמיד מתוך ידיעה והבנה.

אבל הינתקות זו שהושגה, הייתה רק מעין פשרה, שכן הבעל סיגל לעצמו תעסיר קה שחייבה אותו לקום בשעות הלילה ה- מאוחרות ולעבוד עד הצהריים, וכמובן לישון בשאר שעות היום. לאפרים הייתה אחות, הקטנה ממנו ב- שנתיים. הבעיות בענין אפרים התעוררו אחרי הולדת אחותו. מתחתו על הולדת

אפרים הוא ילד ראשון להורים שעמדו להתגרש פעמים אחדות. הוא נולד רק אחרי עשר שנות נשואים. אמו היא טיפוס שתל- טני ואילו אביו הוא טיפוס נסוג. הקושי בהסתגלות ההדדית של ההורים ניוון מ- טענות האם כי האב מרכה לצאת כל חבירו, משאם בקלפים ומשקר לה על כל צעד ושעל.